

І.В. Саматой (Віцебск)

ЖАНЧЫНЫ БЕЛАРУСКА-ПОЛЬСКАГА ПАМЕЖЖА Ў ПРОЗЕ МІРЫ ЛУКШЫ

Паняцце “літаратура беларускага замежжа”, якое цесна ўвайшло ў шырокі ўжытак на пачатку 90-х гадоў XX ст., у першую чаргу суадносяць з творчасцю пісьменнікаў так званага “далёкага” замежжа – ЗША, Канады, Аўстраліі. Але ж беларуская літаратура развівалася ў маштабе ўсёй беларускай дыяспары, у тым ліку і польскай – на Беласточчыне, зямлі, на якой спрадвеку жылі беларусы. На пачатку XX стагоддзя беластоцкая літаратура не прызнавалася як арганічная частка беларускай літаратуры, нягледзячы на тое, што гэта зямля мела свае даўнія культурныя і кніжныя традыцыі, вылучыла са свайго асяроддзя многіх таленавітых паэтаў, пісьменнікаў, публіцыстаў. Агульнае і спецыфічнае стала відавочным у канцы пяцідзясятых гадоў, калі Беласток стаў адметным беларускім літаратурна-выдавецкім цэнтрам па-за межамі Бацькаўшчыны. Сведчанне гэтаму – выхад 3 сакавіка 1956 года газеты “Ніва”, стварэнне ў 1958 годзе Беларускага літаратурнага аб’яднання, якое пазней атрымала назву “Бела-вежа”, выхад шматлікіх альманахаў, часопісаў, кніг найбольш таленавітых аўтараў. І ўсё ж, нягледзячы на такое бурнае, плённае развіццё, беластоцкая літаратура пэўны час не прызнавалася афіцыйным беларускім літаратурнаразнаўствам. У апошнія гады ўзрасла зацікаўленасць да творчасці пісьменнікаў блізкага замежжа. Выйшаў шэраг літаратурнаразнаўчых прац, прысвечаных вывучэнню асноўных заканамернасцей і тэндэнцый развіцця сучаснай беластоцкай літаратуры (артыкулы А. Марціновіча, У. Гніламёдава, У. Конана, М. Тычыны, Т. Занеўскай, Г. Тычко, Г. Тварановіч, Л. Рублеўскай і інш.).

Літаратуру Беласточчыны многія даследчыкі (У. Конан, Я. Чыквін) параўноўваюць з літаратурай беларускіх адраджэнцаў пачатку XX стагоддзя ў плане стварэння архетыпу нацыі, неабходнага для яе самасцвярджэння ў кантэксте сусветнай культуры. Пацвярджэннем таму, як захаваўся, высвеціўся гэты архетып на разломе часу (старэнне і гібель вёскі, дэградацыя яе жыхароў, урбанізацыя горада-мегаполіса), з’яўляецца творчасць

такіх таленавітых беластоцкіх літаратараў, як Сакрат Яновіч, Ян Чыквін, Алесь Барскі, Віктар Швед, Надзея Артымовіч, Міра Лукша і інш. Змест іх твораў адзначаны пранікненнем у духоўны свет сучасніка, тонкім псіхалагізмам і заглыбленасцю ў даследаванне культурных традыцый і маральных праблем.

Літаратурная творчасць Міры Лукшы – журналісткі, празаіка, паэтки – прыкметная з’ява беларускамоўнага пісьменства ў Польшчы. Чытачу добра знаёмы яе празаічныя кнігі “Дзікі птах верабей” (1992), “Выспа” (1994) “Дзяўчынка і хмарка”, (2000), “Бабскія гісторыі” (2001), “Гісторыі з белага свету” (2008) і паэтычныя зборнікі “Замова” (1993) і “Ёсць” (1995), “Жывінкі з глыбінкі”, (2006), а таксама публікацыі ў часопісах “Першацвет”, “Малодосць”, “Тэрмапілы”, газетах “Голас Радзімы”, “Літаратура і мастацтва”, “Ніва”.

У паэзіі Міра Лукша-эксперыментатар, дзе слова мае поўную свабоду, дзе любая з’ява праяўляецца ў шматзначнасці, а сутнасць кожнай рэчы сваімі каранямі сягае ў вечнасць. У прозе ж не адмаўляе элементаў традыцыйнасці, а яе элегічныя апавяданні працягваюць традыцыі “нашаніўскай” навелістыкі. Глыбокія і трагічныя апавяданні Міры Лукшы з уласцівым ім схаваным псіхалагізмам прасякнуты мясцовым каларытам, які выяўляецца ў спалучэнні агульнанацыянальнага беларускага і адметнага, непаўторнага беластоцкага. Аб’ектам даследавання кароткіх апавяданняў з’яўляецца гістарычны лёс і сучаснае жыццё беларусаў, што жывуць у Польшчы, псіхалогія чалавека польска-беларускага памежжа.

Пераважная большасць герояў элегічных апавяданняў Міры Лукшы – жанчыны беластоцкіх вёсак, якія жывуць у складаны, няпросты час. Даследуючы іх характар, звычаі, лёсы, аўтар стварае цэлую галерэю псіхалагічных жаночых партрэтаў, сярод якіх пераважная большасць немаладых жанчын беластоцкай правінцыі, адкуль бярэ вытокі вечная мудрасць жыцця, дзе цесна перапляліся мінулае і сучаснае, старое і новае, жыццё і смерць. Вельмі ўдалымі атрымліваюцца партрэты старых, якія з’яўляюцца цэнтральнымі персанажамі апавяданняў. Пра іх жыццё расказвае аўтар або блізка да героя чалавек. Вось, напрыклад, старая Тэкля “з чыстай душой ягняці” [1, с. 11], якая выгадавала семярых дзяцей, з кожнай нявестай дзялілася жаночымі сакрэтамі і ўласным вопытам. Памерла раптоўна, перад вяселлем малодшанькага, так і не даўшы згоды на шлюб сына з практычнай сквапнай Манькай, якая не мела патрэбы выслухоўваць парады свекрыві з “замурзанага хутара” [1, с. 12].

Здзіўляе сваёй сучаснасцю ўрбанізаваная бабуля, якая і ў Амерыцы была, але імкнецца да роднай хаты, да сваіх каранёў, ды і мужчына ёй спадабаўся, зноў жа свой, беларус (“Дом Паўліны”). Каб вылечыцца ад настальгіі, імчыцца на сваім васільковым “пэжо” яшчэ адна пажылая пазджанка Ліза аж з Парыжа да роднай вёскі Каўтух, якую пакінула трыццаць гадоў назад: “Ад сораму не магла сюды сабрацца, і страшна было.

А як жа мне хацелася вырвацца хоць на дзень з таго Парыжа, пахадзіць па грудках над Нарвай, пасядзець пад Ліпай... І дочкам паказаць зямлю, што ў Францыі нарадзіліся. Там іх Айчына” [1, с. 90] (“Ліза вярнулася ў Каўтух”).

Складаны лёс і гераіні Барбушы (“Барбуша”). Пасівела “ў маладосці, раптам, у адну ноч, казалі, калі яе хлопца ва Усходняй Прусіі немец забіў” [1, с. 5]. А падчас яе вяселля застрэліўся Герасім, малады хлопец, які вельмі кахаў Барбушу. Таму і жыла ціха, як не было яе, з вялікім цяжарам на сэрцы.

З неадпушчаным грахам доўга памірае дзявчынства Катрына, “маленькая, сухенькая бабулька з сарамлівай усмешкай і добрымі вачыма” [1, с. 79] (“Камень”). Каменем на сумленні ляжыць віна за загубленае каханне лепшай сяброўкі Надзейкі. Урослы ў зямлю амшэлы валун за старой клуняй – сведка многіх гісторый і здарэнняў на гэтай зямлі.

З уласцівай ёй драматычнай вастрынёй, якая часам узмацняецца да трагічнага гучання, Міра Лукша разважае пра лёс вёскі і яе жыхароў, не ідэалізуючы вясковы побыт, бачыць задушанаць сялян працай і аб’ектыўнае імкненне жыць лепш, разумее трагедыю адзінокай душы.

Настрой большасці твораў Міры Лукшы мінорны, сумны, нават балючы. Асабліва ў тых апавяданнях, калі персанаж сам кажа пра сабе. Пісьменніца добра валодае сказавым стылем. Напрыклад, у апавяданні “Бабка Тахвіля, як дрэўца, павыкручванае ад старасці” жанчына, якая шмат пабачыла на сваім вяку, распеўным голасам ды іранічна-павучальным тонам выказваецца пра сённяшняе жыццё: “Але што праўда, то праўда – жывот патрэбен, калі чалавек на пасадзе. Ты адразу бачыш – які важны пан. Калі б і захацелі яго адтуль выкінуць з-за гэтага стала, то цяжка – важыць гэта бестыя нямала! А ў каго жывот вялікі, у таго і голас найчасцей адпаведны” [1, с. 43].

Маналогі старых жанчын аб іх жыццёвых універсітэтах, аб непатрэбнасці ў жыцці, аб адзінокай старасці, аб іх вінаватасці перад гарадскімі дзецьмі, якія “родную мову плюгавяць” [1, с. 66], гучаць у кароткіх апавяданнях “Дзетачка мая”, “Хто мяне так навучыў?”, “Гандзя”. Спведзь старасці і адзіноты, калі ў суседзях толькі напаўгалодны пацук, – так можна назваць гэтыя маналогі.

Асобную групу складаюць апавяданні, прысвечаныя праблемам сям’і, выхаванню дзяцей, у якіх зноў жа на першае месца выступаюць жанчыны. Няўдалае асабістае жыццё, пакручасты лёс аб’ядноўваюць працавітую прыгажуню Нінку, якой выракся сын (“Нінка, адно жыццё”), і мнагадзетную Зінку-пакінду, якая не выносіць адзіноты, шукаючы сваю долю (“Каму шчасце”), няшчасную Веру, якую цудам не загубіў разам з сынам муж-злодзей, і безыменную кабету-знахарку з апавядання “Душагрэйка”, забытую богам і людзьмі. Пісьменніца арганічна перадае

псіхалагічныя нюансы чалавечай асобы, таму верыцца, што гэтыя людзі сапраўды жылі ці жывуць.

Міру Лукшу хвалюе праблема маладога пакалення, якое цывілізацыя забірае з вёскі ў Беласток, Варшаву ці нават у Амерыку, Нямеччыну. На іх шляху сустракаюцца боль і горыч, якія нельга зразумець і растлумачыць. Таму няма ўзаемапаразумення паміж Нінкай і яе дачкой Данкай (“Сірата”), таму і бяжыць ад кахання маладзенькая Лілька, памятаючы горкі вопыт сваёй маці (“Сланечнік”). Маладыя не хочуць паўтараць памылак сваіх бацькоў, з усіх сіл імкнуцца ў горад, у іх не прынята пытацца дзе хто працуе, яны стараюцца “прыручыць час” [1, с. 49], які, кажучы радкамі з верша Міры Лукшы, “згарае ў вечары жанчыны”.

Праўдзівая рэальнасць, дакументалізм не зніжаюць мастацкую вартасць прозы пісьменніцы. І ў прозе яна застаецца паэтам. З вялікай павагай, асцярожнасцю, спагадай ставіцца да прататыпаў сваіх гераінь, якія часам жывуць зусім не ў паэтычных абставінах, але паэзія жыве ў іх уражаннях, жаданнях спасцігнуць сябе як непаўторную, непадзельную цэласнасць у гэтым свеце: “Такі свет прыгожы, светлы, чуеш – ён нават і называецца падобна: свет. І тым больш горка робіцца на душы, калі ты адзінокі, не маеш з кім усім дабром сваёй душы падзяліцца” [1, с. 26] (“Дзетачка мая...”).

Літаратура

1. Лукша, М. Дзікі птах верабей / М. Лукша. – Беласток: Белавежа, 1992. – 82 с.